

MARCEL KABÁT: Štvanci

Před obědem.

...zbystrili oči i uši. Zjišťují drnčivé odsouvání židle, pak se k nim přes pracovnu nese snad tisíckrát slyšené a vždy stejně strach nahánějící: " Tak k tomuhle tě Útulek nevychovává. Zde mají místo jen slušné a zbožné děti. Nestřpím, abys nadával a dokonce kopal do menších dětí. To tedy ne! Musíš si už pro jednou zapamatovat, že v Útulku sv. Josefa, který se tě ujmul, je náboženství na prvním místě, a že se jím také musíme řídit v životě. A náboženství nás učí, že nadávat a ubližovat druhým je hřích, zasluhující potrestání. Aby sis to vštípil do paměti, k tomu ti pomůže rákoska." Zatímco takto promlouvala hlasem zlověstně vlídným a nabádavým, sebrala s šicího stroje rákosku a zvolna, upírajíc na Vojtu upřeně své krátkozraké oči, blížila se k němu, pozdvihujíc rákosku do výšky jako archanděl Gabriel svůj plamenný meč.

Jen Pavlík a oba telefonisti vyzískávají z této nečekané situace. Jsou šťastni, že se zájem jeptišky přenesl od nich na Vojtu, ustupují jí bázlivě z cesty a za jejími zády se odšourávají a mizí pod stoly v naději, že už si na ně nevzpomene. " Nastav ruce!" břitce poroučí ctihodná sestra. Vojta, přestože velmi dobře ví, že ctihodná sestra nesnáší oddalování a okolky kolem výkonu trestu, žádné námítky a pokusy jí něco vysvětlovat nebo dokonce se s ní přit o správnosti jejího rozhodnutí, burcován a posilován pocitem nevinny, jen zdráhavě vysunuje a zase hned stahuje ruku k tělu a slabě namítá:

" Ale já jsem opravdu nechtěl..."

" Mlč!" zaráží ho jeptiška.

" Co jsi chtěl nebo nechtěl mě nezajímá. Jsi moc drzý poslední dobou! Ještě budeš odmlouvat a zapírat, usmrkanče jeden! Co jsem viděla, to jsem viděla! Chceš snad říci, že lžu? " ptá se rozhořčeně ctihodná sestra a prsty volné ruky si t'uká na hrud'.

" To ne," kření se zaskočený Vojta.

" Tak vidíš, že trest je zasloužený. A za to odmlouvání dostaneš dvě rány navíc!"

Vojta už uznává, že nemá smyslu dál se bránit, odevzdaně nastavuje ruku. Zrudlá jeptiška vysekává na jeho dlaň šest svištících ran. Po každé ráně zasouvá Vojta ubliženou ruku do podpaždí a pevně ji sevře, aby tu pálivost v dlani tím protitlakem rozložil a zmenšil štiplavou bolest, prodírající se do mozku. I tak se mu slzy tlačí do očí. Všichni polekaně sledují exekuci a při každém švihnutí sebou bezděčně trhnou. Zkušenost je učí, že zpravidla nezůstává jen při jednom trestání, a proto, když se Vojta se zkřivenou tváří odvrací od Heliény, všichni opuštějí svá místa, dávají se do pohybu, pracovna se mění v podivné bludiště, jehož středem je chodící jeptiška.

*

Vilík

...sám se neštítit ničeho živého. Dokázal si hrát s pavouky a jinou havětí, před kterou kluci zděšeně utíkali. Myšky vstrčil do krabice, do níž napíchal několik malých otvorů pro dýchání

a krabici odnesl do ložnice pod svoji postel v přesvědčení, že tam budou nejbezpečněji schovány před ctihodnou sestrou. Po večeři jim ještě donesl nějaké zbytky, pomazlil se s nimi. V noci se z jeptiščiny cely v rohu ložnice ozval zděšený výkřik, vytrhující ze spánku spící kluky. Z cely vyběhla pobouřená ctihodná sestra a hnala se přímo k Vilíkově posteli. Po ložnici se rozběhly bílé myšky, vyhnané z pootevřeného jeptiščina nočního stolku, kde spokojeně dřímaly. Pod nasupeným dohledem ctihodné sestry a pro rozespalé obveselení probuzených kluků lezl Vilík po prkenné podlaze a pronásledoval bílé uprchlice. Když je konečně lapil, musel je vynést na dvůr a nastavit dlaně rákosce.

A tak Vilík bolestně poznával, že všechny jeho snahy napojit se něčím živým na ztracený domov a uspokojit vnitřní potřebu styku s přírodou v té podobě, jak ji jedině dokázal vidět, jsou tady v Praze odsouzeny k nezdaru, zvláště po té příhodě s vosami...

...Jako každé odpoledne vládne v pracovně naprosté ticho. Je doba učení. Vilík sedí otráveně za stolem, pohrává si s krabičkou, protáčí ji mezi prsty nad klínem, občas krabičkou zatřese, aby znavené a ztichlé vosy přiměl k činnosti. Zaujatý touto činností sebou prudce trhl, když se znenadání v jeho blízkosti objevila jeptiška a oznamovala jim, že zanedlouho se oblečou a vyrazí ke sv. Ignáci na misie. A jak sebou trhl, krabička mu vyklouzla z rukou a kutálela se rovnou k nohám ctihodné sestry, podrážděné nespokojeným brumláním, s kterým chovanci přijali její pozvání na pobožnost. Vilíkovi zatrnulo v prsou, strachy se mu rozšumělo v hlavě. Vylétl ze židle, shýbl se pro krabičku, setrvačně se ještě převalující před Helienou přísně na ní shlížející.

"Kdo ti dovolil hrát si, když se máš učit, co?" vyjela.

"Nikdo," vydal přiškrceně z hrdla a pokorně sklonil hlavu, čekaje pohlavek. Dostal ho a chtěl odejít, ale jeptiška ho zastavila.

"Podej mi tu krabičku," nařídila ctihodná sestra. "Víš dobře, že do útulku takové věci nepatří. Kdoví kdo už je měl v ruce!"

Zaharašila krabičkou a druhou rukou se chystala ji otevřít.

"Ne!" vykřikl varovně, silněji než chtěl. A to právě jeptišku rozezlilo.

"Co? Ty mi budeš poroučet, co mám dělat? Ty usmrkanče jeden," a bez okolků, na důkaz, že ona ví nejlépe, co má dělat, přiblížila krabičku ke krátkozrakým očím a trhnutím, do něhož vložila více síly, než to vyžadovalo, odklopila víčko. Výsledek se projevil tím, že vymrštěná krabička se dostala do bezprostřední blízkosti jejího obličeje, na který okamžitě zaútočily rozzuřené vosy.

Jeptiščin úlek, naprosto nepředstíraný, přinutil k smíchu několik přihlížejících kluků. Krabička hluše dopadla na zem, jeptiška zuřivě máchala rukama, navlečenýma do širokých rukávů hábitu. Její obranné pohyby přivedly vosy do zběsilosti. Oblétaly ji a dorážely na ni, uštědřily ji několik žihadel. Ctihodná sestra úpěla, dala se na útěk kolem stolů. Kluci s pobaveným i ustrašeným křikem se poschovávali pod stoly. Jen Vilík jako zkamenělý zůstal stát a přihlížel vzniklé panice.

Heliena vylétla ze dveří, hnala se do ložnice, vosy za ní. Vilík se konečně rozhybal, popoběhl za jeptiškou, ale zůstal zlomeně stát na prahu pracovny. Rty se mu pohybovaly na prázdno, oči mu strachem povylézaly z důlků.

" No počkej, ty si to od ní vypiješ, " strašili ho kluci vylézající z pod stolů. Vilík to věděl i bez jejich připomínání. Odplízl se na židli, ale nedokázal se usadit, měl trvalý a neúprosný dojem, že sedí jen jakoby zkusmo, že nemá nejmenší naději na získání jeptiščina odpuštění.

Ctihodná sestra se vrátila změněná a s pachem čpavku. Držela si na obličejí, začínajícím otékat, bílý kapesník. Z očí jí sršely blesky hněvu a bolesti. Vilík nerad a se studem vzpomíná na tehdejší výprask, do něhož ctihodná sestra vložila nejen svou veškerou sílu, ale i roztrpčení nad znetvořenou tváří, která ji znemožnila návštěvu kostela. Zato kluci, přehlížejíce Vilíkovo utrpení, jež bylo tou výkupní cenou, vyslovovali mu uznání a díky za to, že je zachránil před misíemi. Přijímal ta chvalořečení s bolestným úsměvem a s přesvědčením, že si je nezaslouží, neboť jeho úmysl byl úplně jiný.

*

Ten kouzelný čas dětství

Vydalo nakladatelství Melantrich, Praha 1974, náklad 4.500 výtisků, vydání první.

Šestiletý Jakub Malý je rodiči dán do pražského církevního útulku pro opuštěné děti a v něm stráví dalších šest let svého života. Příliš početná chudá rodina nemohla uživit všechny děti a na malého Jakuba padl smutný los, aby se stal " sirotkem ", ačkoli není " sirotek ". Kabátova kronika několika roků dětského věku má titul, který svůj hořce ironický význam vyjeví, teprve když se čtenář seznámí s obsahem tohoto nekonvenčního prozaického díla: s podrobným líčením zážitků, jak je sebou přinášel každodenní kázeňsko-náboženský běh života ústavu, s myšlenkami a pocity, jež v chlapci vyvolávalo jednání dozírajících jeptišek i chování dětských druhů, stmelěných v podivný " kolektiv ", tak drtivě pustošící dětskou individualitu a charakter.

Dětský příběh, o němž vypráví Marcel Kabát, se odehrál dávno, před lety, za dob první republiky. A přece působí sugestivně a intenzivně, jako bychom byli přímými svědky líčených událostí. Je zřejmé, že autor nečerpal látku k němu z druhé ruky, že sám prožil mnohé, o čem píše, že jeho próza má sílu a působivost autentické literatury. Protož si za hrdinu zvolil šestiletého až dvanáctiletého chlapce, nemůže mu do úst vkládat " uvědomělé " výroky o nenávisti ke společenskému systému dovolujícím takovýto útlak dětí. A přece se málokdy čte tak přesvědčivě a působivě podané svědectví o ubohé a tmářské povaze celého jednoho sociálního řádu. Kabátovo dílo tím, že je pravdivým zobrazením, kritizuje a odsuzuje minulost právě v tom punktu, který je pro každou dobu a pro každou společnost lidí nejpodstatnější, totiž v jejich vztahu k dětské existenci.

...

Vrznutí dveří a naráz je ticho, v němž je slyšet jen pleskot nohou, pozdě dobíhajících k své židli.

" Co jsem vám řekla, než jsem odešla? Že každý, kdo opustí své místo, dostane vix. Přineste si rákosku!" přikazuje Rafaela a dva provinilci se svěšenými hlavami jdou váhavě vykonat její rozkaz. A když se po trestu s dlaněmi v podpaždí sevřenými vracejí na své židle, obrací se Rafaela k němu: " Jakube!"

....

" Burdo, pojď si pro strojek," přikazuje Rafaela.

" Já se nechci ostříhat, " brání se plačtivě.

" Tak tys už zapomněl, co jsem ti před chvílí povídala? Nutíš mne k tomu, abych ti to řekla důrazněji.," rozzlobila se jeptiška a sahá pro rákosku.

" Nastav ruku !" poroučí. " Snad si takhle líp zapamatuješ, že v útulku se neodmlouvá. -Tak bude to, nebo ne? Jak dlouho budu čekat? Jak to budeš odkládat, dostaneš tuplem," hrozí Rafaela. Vztáhl rozevřenou, mírně pokrčenou dlaň před sebe, loket přitisknutý k tělu. " Pořádně natáhni tu ruku, tak," spokojeně přitakává, když vysunul napjatou dlaň co nejdál od těla. Ucítil prudkou bolest. Vyjekl a do očí mu vhrkly slzy.

" Druhou," vyžaduje ctihodná sestra. " Škoda každé rány, která padne vedle. Jednou mi poděkuješ," utrušuje zrnka své moudrosti. " A teď už nechci slyšet ani muk!"

...

Pak nadejde vyřizování denních účtů, jež nebylo možno v Rafaelině přítomnosti vyrovnat ihned.

" Kdo se měl dneska přihlásit?" táže se zlověstně jeden z velkých a ostatní to po něm zlověstně opakují. Mezi malými zavládne zděšení. Opouštějí rozhlížejíce se po druhých svá místa a zvolna se trousí ke svým katanům.

" Já mám dostat dvě facky, že jsem ti nenechal půlku burta," žaluje na sebe jeden, druhý se hlásí o tři facky za stejný přestupek.

...Po fackách následují ještě dodatečné tresty jako klečet a držet pravítko na prstech předpažených rukou nebo klečet na škvíře parket. Jako oheň ho pálí pláč postižených, slibujících, že se polepší, je mu hanba za ty, co se vychloubají, že přijali políčky a neucedili ani jednu slzu. Franta, co s ním chodí do stejné třídy, si trest už odbyl a teď přibíhá s hrnkem vody pro žíznivé soudce. Hrnek koluje, brzy je prázdný a Franta utíká pro druhý. Odměňují jeho horlivost chválou: " Franta je prima kluk ! Nejlepší z těch malých smradů," shodují se v hodnocení a Franta se pyšně usmívá.

Nahoře na schodech je už Rafaela očekává a vítá je svým pravým hlasem: " Když zavolám, abyste šli nahoru, tak musíte okamžitě všeho nechat a jít, a ne abych musila jako dnes volat ještě jednou. Pamatujte si, že to bylo poprvé a také naposled, co jsem vás pustila na dvůr. Podívejte se na sebe, jste špinaví jako čuňata, a jaké máte boty. A teď všichni do řady a za to neuposlechnutí dostanou malí po jedné, ostatní po dvou na ruce..."

Jako každý týden ve čtvrtek odpoledne schází Rafaela dolů do kaple ke zpovědi a pověřuje dohledem nad nimi svou pomocnici Boženu. Boženě je asi dvacet let, je chovankyní, pro niž se nenašla vhodná služba v některé rodině...Rafaele žaluje. Rákoska v její ruce kluky strašně ponižuje a uráží.

Starší kluci vytahují lokty na stůl, překrývají jimi učení a okázale tak projevují své odbojnictví..." Haf, haf!" Otočila se jako uštknutá. " Kdo to byl?" ... " Přiznejte se, nebo vás zřežu všechny dohromady!" Odpověď nevypáčila. Dívají se na ni netečnými pohledy, avšak se

skrytě vyzývavou drzostí.

...

Obrátila se a zlostí bez sebe se vrhá na Bohouše Jursíka, kterého má v podezření. Tříská ho rákoskou hlava nehlava, supí, nadává přerývaně:

" Pre - ví - te! Mi - ze - ro!"

Bohouš řve, kryje si hlavu, tvář, snaží se uniknout ranám, zachytit rákosku, odráží se od stolu, aby mohl čelit útoku vstojе. Ti kolem Bohouše se rozutíkávají na všechny strany, židle se kácejí, ostatní kluci bouchají dospoda do desky stolu nohama, snaží se vytvořit co největší hluk.

Sleduje vzrůstající zmatek s uchvácením, s příchutí slasti, jenom mu vadí, že si Bohouš nechává ty rány líbit.

Pojednou rákoska zasáhla Bohouše do obličeje. Zavyl, až se i Božena zarazila a poodstoupila. Rozzuřen bolestí zapomíná Bohouš na veškerou obezřetnost, zdvihá nejbližší židli a hází ji na Boženu. Pak zdvihá druhou a žene se na ní, ale přece jen zůstává stát.

" My jsme stáli u krámu a pak ta paní vyšla a dala nám každému pytlík," vysvětlují s obavami o osud mandlí.

" Zasluhovali byste výprask. Vaší povinností je nikde se nezdržovat a jít ze školy rovnou cestou do Útulku. Ty bonbony se musí spálit. Vhod'te je okamžitě přede mnou do kamen!"rozkazuje.

...aby se " klandr" bělal a leskl jako nový. Jak sestupují níž a blíží k pracovně, využívají toho, že Rafaela je zaměstnána kontrolou, a v předstírání, že obsazují jiný dílek, prchají do pracovny a rovnou ke kamnům. Natahují k nim ruce, nabírají teplo do rozevřených dlaní a roztírají je, jakoby je chtěli vemnout pod kůži a naschránět je tam. Ti větší nevrle vyhánějí ty menší na schody, aby jejich nepřítomnost nebyla tak nápadná. Rafaela záhy postřehuje úbytek pracovníků a jde pro ně. Stojí ve dveřích, všichni přistižení musí projít mimo ní, nikdo nemůže uniknout ráně. Drbají si záda a vracejí se ke svým hadříkům, navěšeným jak vánoční třepení v závětcích zábradlí.

Roste v něm pomstychtivá touha zlomit a rozdrtit tu pokořující ženskou nadvládu, představovanou výrazně Rafaelou a v poslední době stále častěji i slečnou účetní, jež s náruživou oblibou vykonává tělesné tresty, spojené s obnažením hyždí. Je to bývalá chovanka, pravá ruka " tatičkova", jak o ní říká Rafaela. Hřmotná, mohutná, s ústy pevně staženými takřka do kroužku, s velkým zobanovitým nosem, s ostrýma a vypoulenýma očima, naháněla jim hrůzu už pouhým zjevem. Báli se této lovkyně klukovských zadků ještě více než Rafaely. Slídila přímo po takových příležitostech, chodila naslouchat za dveře jejich ložnice, aby je mohla přistihnout při "přestupku" a vzít si jej za záminku, aby je mohla vytáhnout z postele a odvést si je do pracovny, kde je nejvýš potupujícím způsobem ztrestala.

Výkon tělesného potrestání si pro sebe vyhradila slečna účetní. I když uznává svoji chybu, že se dal tak lehkověrně svést, a počítá s trestem, přece jen je mu silně proti myslí její oblíbený způsob vyplácet na holou. Nezdar " útěku" ho však příliš zkušuje, než aby pomýšlel na odpor. Je první na řadě. Přehýbá se přes židli, jak je k tomu vyzvala slečna účetní, spouští si

kalhoty i spodky na zem. Už při první ráně se dává do nářku, kterým se jí pokouší obměkčit. Ale slečna nedbá jeho vzlyků, stále se stejnou pomalou pravidelností sází na obliny jeho zadku dvacet pět svištivých ran. Když ho na židli vystřídává Franta, může lépe, i když skrze slzy, pozorovat tvář zbožné slečny účetní. Ta s krutou zálibností shlíží na hladký ovál sevřených hyždí, otálí s úhozem, pečlivě vyměřuje místa pro úder, pozoruje škraby probíhající kůží po každém dopadu rákosu, nechává ránu rozležet, vstřebat se až stažení svalů povolí, a pak teprve znovu s prudkým rozmachem uštedřuje další švih. S očima široce rozevřenýma, s podivně divokým ohněm v nich připomíná celým svým zjevem a postojem dravého ptáka, úplně zaujatého svou kořistí.